

<https://helda.helsinki.fi>

Protestanttisen missiologian historiallinen kaari

Jukko, Risto

Kirkon tutkimuskeskus

2020-09-15

Jukko , R 2020 , Protestanttisen missiologian historiallinen kaari . julkaisussa M-A Auvinen & J Komulainen (toim) , Näkökulmia ekumeeniseen missiologiaan . Kirkon tutkimuskeskuksen julkaisuja , Nro 133 , Kirkon tutkimuskeskus , Tampere , Sivut 149-167 .

<http://hdl.handle.net/10138/325274>

---

unspecified

publishedVersion

Downloaded from Helda, University of Helsinki institutional repository.

This is an electronic reprint of the original article.

This reprint may differ from the original in pagination and typographic detail.

Please cite the original version.

8 PROTESTANTTISEN MISSIOLOGIAN HISTORIAALLINEN KAARI

Risto Jukko

8.1 Johdanto

Sanaa ”missio” on käytetty ensi kertaa 1500-luvulla kuvaamaan kristillisen kirkon tekemää lähetystyötä. Siitä johdetun sanan ”missiologia” synty ja käyttö liittyvät kiinteästi protestanttiseen ja katoliseen lähetystyöhön ja niiden kehittymiseen. Vaikka lähetystyön historiasta on monia merkittäviä yleisesityksiä, missiologian historiasta akateemisena oppiaineena ei käytännössä ole kattavaa ajan tasalla olevaa yleisesitystä, ei historiallisesti eikä tieteenfilosofisesti. Tämä johtunee osittain siitä syystä, että vaikka kristinusko on universaali ja ekspansiivinen uskonto ja on olemassaolonsa alusta asti toteuttanut Kristuksen sille antamaa lähetystehtävää, se ei juurikaan ole teologisesti reflektoinut sitä. Tällä hetkellä sekä käsitys lähetyksestä että lähetystyöstä ovat murroksessa, kun maailmassa on käynnissä suuri muuttoliike – joko vapaaehtoisesti tai pakotetusti – ja samalla kristinuskon demografinen painopiste on siirtynyt niin sanottuun globaaliin etelään eli Afrikkaan, Aasiaan ja Latinalaiseen Amerikkaan. Lisäksi globalisaatio saattaa eri uskontoja edustavia ihmisryhmiä yhteen ennennäkemättömällä tavalla, mutta samalla myös lisää tietoisuutta ihmisten välisestä lisääntyvästä eriarvoisuudesta.

Martin Kählerin mukaan lähetys on teologian äiti.¹ Lähetystä ja lähetystyötä tutkiva tiede eli missiologia voidaan määritellä teologiseksi oppiaineeksi, joka tutkii, tulkitsee ja reflektoi kriittisesti kirkon toteuttamaa lähetystehtävää.² Se on luonteeltaan poikkitieteellistä ja teologian sisäisten oppialojen

1 Lainaus Bosch 1991, 16.

2 Guder 2013, 457.

rajat ylittävää, sisältäen ainakin eksegetiikan, kirkkohistorian, systemaattisen teologian ja käytännöllisen teologian. Tutkijat ovat osoittaneet, että jo Uudessa testamentissa teologia on lähetykseen perustuvaa teologiaa, siis missiologiaa, joka reflektoi apostolien ajan kirkon lähetystoimintaa. Paavalin kirjeet ovat luonteeltaan ennen kaikkea lähetyskirjeitä. Silti myöhemmin, kun kristinuskosta tuli Rooman valtakunnan uskonto ja Eurooppa kristillistyi, teologiasta katosi missionaarinen ulottuvuus.³ Kirkko huolehti ennen kaikkea siitä, että Jumalan sanaa julistettiin ja kirkossa toimitettiin sakramentteja, mutta ymmärrys kirkon lähetystehtävästä kapeni. Samaan aikaan kristinuskon kuitenkin laajeni ja kasvoi muilla mantereilla, erityisesti Aasiassa ja Afrikassa. Islamin syntyminen ja leviäminen 600-luvulta alkaen vaikutti kristinuskon asemaan ja vähittäiseen häviämiseen Pohjois-Afrikassa ja Etu-Aasiassa.

8.2 Missiologian historia

Amerikkojen ”löytyminen” oli ratkaisevaa Euroopassa tapahtuneelle tietoisuuden muutokselle kohti modernia. Vaikka eurooppalaisilla oli aiempaa kokemusta Gibraltarin salmen ohittamisesta ja purjehtimisesta etelään päin seuraten Afrikan rannikkoa ja kosketuksesta myös paikallisiin väestöihin, vasta länteen päin lähteminen ja Amerikkojen asuttaminen teki käsitteestä ”missio” ja sen johdannaisista yleisesti käytettyjä.⁴

1500-luvulla lännen kirkon sisällä käynnistynyt reformaatio teki korjausliikkeen myöhäiskeskiajan teologiaan, mutta se ei kuitenkaan ottanut lähetystä keskeiseksi ja kirkkoa määritteleväksi tekijäksi.⁵ Jonkinlaisena historiallisena anekdoottina voidaan pitää sitä, että vuonna 1622, kun paavi Gregorius XV (1621–1623) perusti Sacra Congregatio de Propaganda Fiden, myös pieni protestanttinen lähetystyöntekijäkoulu aloitti toimintansa Leidenin yliopiston osana kouluttaakseen lähetystyöntekijöitä Hollannin siirtomaihin. Hanke kuitenkin päättyi varsin nopeasti. Sacra Congregatio de Propaganda Fide erotti lähetystyön *ad gentes* muista kirkon tehtävistä, ja myös protestanttinen lähetystyö ymmärsi itsensä Euroopan ja kirkon ulkopuolella tapahtuvaksi toiminnaksi.

---

3 Bosch 1991, 489.

4 Kollman 2011, 438.

5 Guder 2013, 458.

Hollantilainen reformoitu pastori Hadrianus Saravia (1531–1613) julkaisi vuonna 1590 kirjoituksen *De diversis gradibus ministrorum Evangelii* (englanniksi vuonna 1592 *A Treatise on the Different Degrees of the Christian Priesthood*), jossa hän kyseenalaisti tuolloin vallalla olleen käsityksen, että Jeesuksen sanat Matteuksen evankeliumin lopussa (Matt. 28:19–20) oli tarkoitettu vain Jeesuksen 12 opetuslapselle, ei heidän seuraajilleen. Saravia vaikutti myös muun muassa Gisbertus Voetiukseen (1589–1676) ja tämän virkaanastujaisluentoihin Utrechtin yliopistossa, jossa Voetius toimi teologian professorina. Voetiuksen voidaan sanoa kehittäneen ensimmäisen hahmotuksen protestanttiseksi lähetysteologiaksi.⁶

1600- ja 1700-luvuilla ei länsimaissa ollut protestanttisia eikä katolisia missiologian oppituoleja, eikä juuri missiologista opetustakaan.⁷ Vaikka saksalaiset pietistit August Herman Francke (1663–1727) ja Philip Jacob Spener (1635–1705), samoin kuin Nicolaus Ludwig von Zinzendorf (1700–1760) korostivat enemmän sisäistä kokemusta kuin teologiaa, reformoitu teologi ja filosofi Jonathan Edwards (1703–1758), baptistilähetystyöntekijä William Carey (1761–1834) ja kuuluisa teologi Friedrich Schleiermacher (1768–1834) vaikuttivat hitaaseen muutokseen missiologian näkemiseksi akateemisena ja teologisena oppiaineena. Schleiermacher vahvisti teologian jakamisen neljään osa-alueeseen: Raamatun teksteihin liittyvä tietous (uskonnolliset tekstit), kirkkohistoria (kristinuskon historia), systemaattinen teologia (kysymys totuudesta) ja käytännöllinen teologia (teologian soveltaminen). Samoin Schleiermacher teki tilaa lähetysteologisille kysymyksille käytännöllisessä teologiassa ja vaikutti siihen, että missiologia alettiin nähdä yhtenä osana käytännöllistä teologiaa, teologian soveltamisena käytäntöön.⁸ Missiologia saatettiin nähdä jopa lähetystyöntekijää varten kehitettynä tieteenalana. Sen näkökulmasta oli ongelmallista, että teologisten aineiden jako oli kanonisoitu sellaisena aikakautena, jolloin Eurooppa oli vielä sisäänpäin kääntynyt.⁹ Alussa missiologia nähtiin osana nimenomaan käytännöllistä teologiaa ja kirkkohistoriaa. Myöhemmin missiologia pääsi yliopistojen ja seminaarien opetusohjelmaan omana oppiaineenaan. Tähän kehitykseen vaikutti samanaikainen kiinnostuksen kasvu muiden uskontojen historiaan.

6 Bosch 1991, 256.

7 Vuonna 1652 Wittenbergin yliopiston luterilainen tiedekunta antoi lausunnon, joka kielsi kirkon lähetysvastuun raamatullisin, historiallisin ja teologisin perustein (Bosch 1982, 16). Kyseessä oli sama yliopisto, jossa Martti Luther yli sata vuotta aiemmin oli toiminut teologian professorina.

8 Bosch 1991, 490.

9 Bosch 1982, 19, 26.

Yhtäältä haluttiin edistää lähetystyön ymmärtämistä tulevien seurakuntapap-pien joukossa, toisaalta samanaikaisesti tarjota edes hiukan etukäteiskoulu-tusta lähetystyöntekijäkandidaateille.¹⁰

Maailman ensimmäinen protestanttinen missiologian professori oli John C. Breckinridge (1797–1841), kun hänet valittiin vuonna 1835 Princetonin teologisen seminaarin lähetyskoulutuksen professoriksi. Tosin Breckinridge oli samaan aikaan myös pastoraalteologian professori. Princetonin teologinen seminaari oli siis ensimmäinen akateeminen oppilaitos, joka otti lähetystyö-hön kouluttamisen oppiaineekseen. Tavoitteena oli edistää ”lähetysinnostus-ta” ja ”Lunastajan valtakunnan tulemistä”. Breckinridgen kausi Princetonissa oli lyhyt, vain kaksi vuotta (1836–1838). Missiologia katosi Princetonin opetusohjelmasta 20 vuotta myöhemmin, vuonna 1855.¹¹

Missiologia alkoi hahmottua erillisenä ja itsenäisenä teologisena oppiai-neena Euroopan protestanttisessa kristillisyydessä ja protestanttisissa kirkkoissa 1800-luvulla, ja katolisessa kirkossa 1900-luvun alkupuolella. Göttingenin yliopiston käytännöllisen teologian professori F. A. E. Ehrenfeuchter oli ensimmäisiä, joka käsittelee luennoillaan lähetykseen liittyviä aiheita. Hän myös julkaisi ensimmäisen laajan protestanttisuuden historiasta nousevan lähetysteorian *Die praktische Theologie* (1859). 1860-luku oli vuosikymmen, jolloin amerikkalaiset, skotlantilaiset ja saksalaiset yliopistot alkoivat perus-taa missiologian oppituolet ottaen mallia ja opiksi aikaisemmin tehdyistä yrityksistä.¹²

Protestanttisella puolella maaperää valmistivat Ehrenfeuchterin lisäksi J. F. Flatt ja J. T. Danz sekä erityisesti Karl Graul (1814–1864), joka ehdotti, että missiologia hyväksyttäisiin itsenäiseksi akateemiseksi oppiaineeksi. Graul oli Leipzigin lähetysseuran perustaja vuonna 1836 ja sen johtaja. Graul ehdittiin jo nimittää Erlangenin yliopistoon 1864, mutta hän kuoli ennen kuin hä-nestä olisi voinut tulla Euroopan ensimmäinen protestanttinen missiologian professori. Sanaa ”missiologia” käytti tiettävästi ensimmäisenä hollantilainen Ludwig J. van Rijckevorsel vuonna 1915.¹³

Erityisesti kaksi henkilöä vaikutti Euroopassa missiologian aseman vah-vistumiseen akateemisena oppiaineena. Kun Graulista ei ennättänyt tulla missiologian professoria Erlangeniin, Euroopan ensimmäinen missiologian

10 Scherer 1985, 446.

11 Scherer 1985, 446; Neely 2000, 634.

12 Jackson 2010, 294.

13 Kollman 2011, 426.

professori oli skotlantilainen lähetystyöntekijä Alexander Duff (1806–1878), kun hänet nimettiin vuonna 1867 evankelisen teologian (*evangelistic theology*) professoriksi New Collegeen Edinburghin yliopistossa. Missiologiaa alettiin opettaa itsenäisenä teologisena oppiaineena. Tosin Duffin lähdön jälkeen opituoli lakkautettiin.¹⁴ Toinen suuri nimi oli Gustav Warneck (1834–1919), jota pidetään varsinaisesti missiologian oppiaineen perustajana. Hän perusti vuonna 1874 maailman ensimmäisen lähetystieteellisen lehden nimeltä *Allgemeine Missions Zeitschrift*. Warneck toimi 14 vuotta (1896–1910) Hallen yliopiston lähetystieteen professorina. Warneckin missiologia perustui Raamattuun, herätyskristillisyyteen ja romanttiseen maailmankuvaan kirjailija ja filosofi J. G. Herderin (1744–1803) ja Schleiermacherin tavoin. Warneckin kuuluisa teos on kolmiosainen *Evangelische Missionslehre* (1897–1903), jota yleisesti pidetään ensimmäisenä systemaattisena missiologian esityksenä. Warneckin nimityksen myötä vuosisadan vaihteessa oli perustettu kolme muutakin missiologian oppituolia.¹⁵ Warneckin nimitys voidaan nähdä osana kehitystä, joka johti lopulta Edinburghin ekumeeniseen maailmanlähetyksen konferenssiin 1910 ja sen synnyttämään ekumeeniseen lähetyssinnostukseen. Warneckin nimitys johti Saksassa myös katolisen missiologian oppituolin perustamiseen vuonna 1910 Münsterin yliopistoon, jonne Joseph Schmidlin nimitettiin vuonna 1914.

8.3 Protestanttisen missiologian kehittymisen syyt

Missiologian kehittymiseen vaikutti ainakin kaksi syytä. Ensimmäinen oli se, että yleisesti uskottiin siirtomaavallan ja lähetystyön liittyvän kiinteästi toisiinsa, vaikka todellisuudessa lähetystyö kohtasi suuria haasteita eurooppalaisen siirtomaavallan voimistuessa 1800-luvulla. Lähetystyöntekijät ja lähetysseurat joutuivat puolustamaan toimintaansa monien arvostellessa heitä. Yhtäältä siirtomaaviranomaiset varoittivat lähetystyöntekijöitä sekaantumasta paikallisten yhteisöjen elämään ja rakenteisiin evankelioimisen ja seurakuntien synnyttämisen kautta, ja toisaalta ei-kristityt kyseenalaistivat heidän oikeutensa julistaa evankeliumia, jolloin tarve puolustaa ja perustella kristillistä lähetystyötä kasvoi merkittävästi, erityisesti vuosina 1880–1920. On

14 Bevens & Schroeder 2004, 221.

15 Neely 2000, 634.

kuitenkin syytä huomata, ettei edes löytöretkien aikaan paikallisen väestön evankelioiminen ollut koskaan täysin ja jatkuvasti sidoksissa siirtomaavaltaan.

Toinen missiologian kehittymiseen liittynyt tekijä oli sen Euroopan yliopistoissa saama asema, jossa sitä pidettiin käytännöllisen teologian tai kirkkohistorian osa-alueena. Warneekin mukaan missiologia ei ollut kuitenkaan mikään vierailija, vaan sillä oli kotipaikkaoikeus teologiassa (”not just as a guest but as having the right of domicile in theology”).¹⁶

Warneck asetti – kuten katolinen kollegansa Joseph Schmidlin – itselleen monia tehtäviä. Ensinnäkin tehtävänä oli opettaa ja kouluttaa niitä, jotka lähtivät lähetystyöhön Euroopan ulkopuolelle. Kyseessä oli siis missiologian kytkeytyminen lähetystyöntekijäkoulutukseen. Yhtymäkohta käytännölliseen teologiaan on selvä. Toisena tehtävänään hän piti historiallisen aineiston keruuta, jotta lähetystyön historiasta voitaisiin tehdä perusteellisia selvityksiä. Yhtymäkohta kirkkohistoriaan on selvä. Kolmas ja kaikkein tärkein tehtävä oli integroida missiologia teologian muihin oppiaineisiin.¹⁷

Missiologia teologisena oppiaineena syntyi tilanteessa, jossa lähetystyö tarvitsi teologisia perusteluja. Tällöin yliopisto vaikutti oikealta paikalta lähetystyön oikeutuksen teologiseen perusteluun. Yliopistossa haluttiin luoda kiinnostusta lähetykseen, koulutettiin lähetystyön tehtäviin ja haluttiin myös rekrytoida halukkaita lähtijöitä lähetystyöhön. 1800-luvulla missiologiassa opetettiin lähetyksen raamatullisia perusteita, apostolisen lähetystyön merkitystä, lähetystyön historiaa ja maailmanlähetyksen kulloistakin tilannetta. Pitää myös ottaa huomioon, että lähetyksen ja lähetystyön opiskelu toi opineisuutta ja uusia virikkeitä lähetyalueilta takaisin Euroopan akatemioihin ja vaikutti uusien akateemisten oppiaineiden syntyyn, ennen kaikkea yhteiskuntatieteissä. Ei ole mikään sattuma, että ”ensimmäisten etnologien ja kulttuuriantropologien suuri enemmistö oli lähetystyöntekijöitä”.¹⁸ Etnologian ja antropologian lisäksi Raamatun kääntäminen muille kielille vaikutti muun muassa kielitieteen eri haarojen kehittymiseen. James S. Dennis vaikutti lähetys sosiologian syntymiseen teoksellaan *Christian Missions and Social Progress* (1897–1906), minkä ansiosta lähetystilastot ja niiden tulkinta vakiintuivat yhdeksi tärkeäksi osaksi kehittyvää missiologian oppiainetta.¹⁹

16 Bosch 1991, 489–492. Lainausta sivulla 491.

17 Kollman 2011, 434.

18 Jongeneel 1995, 226.

19 Guder 2013, 461.

Missiologian ja käytännön lähetystyön saumattomasta yhteydestä kertoo se, että monet kaikista vaikuttavimmista missiologian teoreetikoista ovat olleet hallintoalan ihmisiä. Esimerkkinä toimivat englantilainen Henry Venn (1796–1873) ja amerikkalainen Rufus Anderson (1796–1880), jotka kehittivät niin sanotun kolmen itsen periaatteen. Lähetystyön tuloksena syntyneiden kirkkojen tulee heidän mukaansa olla itsekannattavia (*self-supporting*), itsehallintoisia (*self-governing*) ja itsejulistavia (*self-propagating*). Jotkut missiologit ovat olleet lähetystyöntekijöitä kuten William Taylor (1821–1902), John L. Nevius (1829–1893), J. Hudson Taylor (1832–1905), Roland Allen (1868–1947), E. Stanley Jones (1874–1973) ja Hendrik Kraemer (1888–1965). Joistain lähetystyöntekijöistä on myöhemmin elämässään tullut missiologian opettajia ja professoreita, esimerkkeinä Stephen Neill (1900–1984) ja Donald A. McGavran (1897–1990).

1900-luvulla alettiin yliopistoissa pitää vuosittaisia missiologisia luentosarjoja. Jo 1891 Princetonin teologisessa seminaarissa oli aloitettu *Student Lectureship on Missions* -luentosarja. Vähän yli sata vuotta myöhemmin Lutheran School of Theology Chicagossa aloitti *Scherer Missions Lectures* -luennot. Vastaavia luentoja on myös Fullerin teologisessa seminaarissa Kaliforniassa. Näiden yliopistojen yhteydessä toimivat kustantamot ovat 1900-luvun loppupuolella julkaisseet lähetysteologisia tutkimuksia mutta myös poikkitieteellisiä missiologisia tutkimuksia, jotka käsittelevät lähetysten ja lähetystyöntekijöiden roolia antropologisesti samoin kuin kansantalouksien ja kansainvälisten suhteiden kehittämisessä. Kyseisten amerikkalaisten yliopistojen lisäksi on syytä mainita myös Brittein saarilla vaikuttavat kaksi merkittävää missiologista keskusta, Oxfordissa toimiva Oxford Centre for Mission Studies²⁰ ja Cambridgessä toimiva Cambridge Centre for Christianity Worldwide,²¹ jotka tuottavat korkeatasoista missiologista tutkimusta.

Opiskelijoiden joukossa missiologian tietämystä ja lähetykseen liittyvää innostusta ovat levittäneet monet opiskelijajärjestöt, näistä kuuluisimpana epäilemättä vuonna 1886 perustettu Student Volunteer Movement (SVM) yhdessä vuonna 1889 perustetun Student Christian Movement (SCM) -järjestön kanssa. Näistä molemmista tuli kansainvälisiä järjestöjä, ja molemmat edistivät missiologian ja missiologisen tiedon leviämistä muun muassa kustannustoiminnallaan. SVM oli erittäin merkittävä opiskelijoiden lähetysinnostuksen kanavana, kun se rekrytoi tuhansia opiskelijoita lähetysten

20 Ks. <http://www.ocms.ac.uk>.

21 Ks. <https://www.cccw.cam.ac.uk>.

palvelukseen. Myöskään SVM:n ja SCM:n merkitystä Edinburghin ekumeenisen maailmanlähetyiskonferenssin 1910 taustavoimana ei saa aliarvioida. Toisaalta on arvioitu, että opiskelijoiden aktiivisuus tehdä ja toteuttaa omia lähetysohjelmiaan hidastutti missiologian pääsyä seminaarien virallisiin opetusohjelmiin.²²

Sekä Edinburghin 1910 maailmanlähetyiskonferenssia edeltäneiden että sitä seuranneiden maailmanlähetyiskonferenssien ympärillä on aina ollut paljon missiologista työskentelyä, joka on lisännyt kiinnostusta missiologiaan ja kiihdyttänyt sen osaamista. Kokouksiin valmistellut esitykset ja taustaselvitykset – alkaen New Yorkista 1854 ja 1900, Lontoosta 1878 ja 1888 ja erityisesti Edinburghista 1910 – ovat olleet tärkeitä missiologisen ajattelun eteenpäin viejiä. Ne ovat myös itsessään missiologisen tutkimuksen kohteita.²³ Edinburghin maailmanlähetyiskonferenssin 1910 vaikutusta oli myös edelleen ilmestyvän, merkittävän ekumeenisen missiologisen aikakausjulkaisun *International Review of Mission* perustaminen vuonna 1912.

8.4 Termien epämääräisyys

Missiologiaan, joka on joskus suomennettu ”lähetystieteenksi”, on sisällynyt alusta alkaen teologian lisäksi myös kielitiedettä, vertailevaa uskontotiedettä ja antropologiaa. Näin ollen missiologian poikkitieteellinen luonne on leimannut sitä koko sen olemassaolon ajan. Poikkitieteellinen lähestymistapa vertailevan uskontotieteen, kulttuuriantropologian, kielitieteen ja yhteiskuntatieteiden kanssa on ollut erityisen hedelmällistä. Missiologian suurin ongelma on se, että termi ”missiologia” on epämääräinen, ja kaikenkattavaa määritelmää ei käsitteelle ole: ”Jopa ’missiologia’ laajasti käytettynä yläkäsitteenä on pohjimmiltaan määrittelemätön, mitä tulee sen omaan metodiin ja sisältöön.”²⁴ Näin ollen jokainen voi lukea käsitteeseen omat painotuksensa.

Missiologiaa voidaan luonnehtia esimerkiksi siten, että se on luonteeltaan metapraktista: se selittää uskonnollista toimintaa teologisin ja filosofisin perustein. Sekä lähetystyön että missiologian kautta kristityt ovat yhdistäneet toimintansa ja Jumala-uskonsa todellisuuteen, jossa he elävät. Kristityt toimivat siten kuin he toimivat, koska Jumala on sellainen kuin on. Tämä ajatus

22 Ahonen 1983; Scherer 1985, 447.

23 Ks. Stanley 2009.

24 Scherer 1985, 459.

liittää uskonnollisen toiminnan jumalalliseen ontologiaan. Kristityt on toisin sanoen lähetetty samaan työhön, johon Isä Jumala lähetti Jeesuksen.²⁵ Voidaan myös korostaa missiologian empiiristä luonnetta, jolloin empiirinen missiologia on metodologinen lähestymistapa lähetystyön kysymyksiin ja samalla missiologian perusta.²⁶ Missiologiassa kyse ei ole ”teologiasta, joka käsittelee lähetystehtävää miten ja milloin siltä tuntuu; kyse on pikemminkin lähetyksestä, joka on se aihe, jota teologia käsittelee. Teologialle on elämän ja kuoleman kysymys olla suorassa yhteydessä lähetykseen ja lähetystoimintaan”.²⁷

Monet missiologian käsittelemät aiheet ja kysymykset ovat sittemmin irtautuneet missiologian alasta siten, että niitä käsittelevät muut teologian alat. Toisaalta myös monet teologisista käsitteistä ja aloitteista tulevat missiologian ulkopuolelta. Niiden ongelma on kuitenkin se, että ne eivät metodologisesti ota riittävästi huomioon missiologian käsittelemää erittäin monimutkaista ja laajaa aluetta. Missiologinen näkökulma antaa sekä tutkimukselle että opetukselle erityisen suuntautumisen, kun puhutaan esimerkiksi ekumeniasta, enemmistömaailman asioista ja ongelmista tai kontekstuaalisesta teologiasta. Näin ollen mikä tahansa kirkon kansainvälisen työn ulottuvuus ei suoralta kädeltä ole missiologista.²⁸

Stephen Neillin kuuluisat sanat ”Jos kaikki on lähetystä, mikään ei ole lähetystä”²⁹ ovat edelleen ajankohtaisia. Käsitteiden ”lähetys” ja ”lähetystyö” määrittelemättömyydellä on ollut suora vaikutus missiologian ja sen tavoitteiden määrittelyyn.³⁰ Protestanttisen missiologian voidaan katsoa vastaan- neen ainakin seuraaviin kysymyksiin: lähetyn ja lähetystyön määrittely, perusteet, tavoitteet ja toteuttaminen. Oppiaineen kehitys tapahtui niin, että missiologia otti ikään kuin oman näkökulmansa teologisiin osa-alueisiin tavalla, joka samalla erottaa niitä toisistaan: esimerkiksi eksegetiikkaa vastaa lähetys eksegetiikka, kirkkohistoriaa vastaa lähetys historia, etiikkaa vastaa globaalietiikka, pastoraalteologiaa vastaa lähetyn metodologia. Tästä on ollut seurauksena se, että missiologia vahvisti monien mielessä kuvaa jonkinlaisesta teologisesta lisäkkeestä tai teologisten oppiaineiden tarpeettomasta kahdentumisesta. Missiologia miellettiin nimenomaan käytännön lähetystyötä varten

---

25 Kollman 2011, 427, 431.

26 Jongeneel 1995, 182.

27 Bosch 1991, 494.

28 Findeis 1998, 300.

29 Neill 1959, 81.

30 Ks. esim. Vähäkangas 2010, 228.

perustetuksi tieteenksi. Erityisesti Brittein saarilla missiologian opettamisesta erillisenä oppiaineena luovuttiin, kun muiden teologisten oppiaineiden oletettiin sisällyttävän missiologisen ulottuvuuden koko teologian alalle. Se vaikuttaa lähtökohtaisesti hyvältä ratkaisulta, mutta ongelmaksi muodostuu ensinnäkin se, että eivät kaikki teologian opettajat ole tavallisesti riittävän tietoisia kaiken teologian sisäänrakennetusta missionaarisesta ja missiologisesta luonteesta, ja toisaalta myös riittävä tieto lähetyksen ja lähetystyön luonteesta usein puuttuu.³¹

8.5 Missiologian ja ekklesiologian yhteys

Perusongelma ei ole ollut niinkään se, mitä missiologia on, vaan se, mitä lähetys, missio, on. Jos ja kun lähetys ymmärrettiin lähetystyöksi, jonka tarkoituksena oli lähes yksinomaan sielujen pelastus³² tai seurakunnan ja paikallisen kirkon perustaminen,³³ missiologia ei oikeastaan voinut olla muuta kuin lähetystyötä ja lähetystyöntekijää varten perustettu teologinen oppiaine. Tilanne ei muuttunut niin kauan kuin missiologian elimellistä yhteyttä ekklesiologiaan ei ymmärretty, eli kirkon itsensä ei ymmärretty olevan luonteeltaan missionaarinen.³⁴ Kysymys lähetyksestä johtaa suoraan kysymyksen kirkosta ja sen olemuksesta ja tehtävästä. Protestanttisen lähetystyön alku kirkosta irrallaan olevine lähetysseuroineen ei millään tavoin edesauttanut kirkon missionaarisen luonteen ymmärtämistä. Itse asiassa uusien ja taas uusien lähetysseurojen perustamisella oli tuhoisa vaikutus missiologian myöhempään kehittymiseen akateemiseksi oppiaineeksi.³⁵ Yksittäisten asialle omistautuneiden pappien ja maallikkojen perustamat lähetysseurat ja niiden teologinen ajattelu olivat myös ainakin aluksi sen teologisen apparaatin ulkopuolella, jonka avulla kirkot hahmottivat sitä totuutta, jota ne säilyttivät ja julistivat.³⁶ Protestanttiset kirkot eivät nähneet itseään kutsutun lähetystehtävään, kun lähetystyöstä oli huolehdittu lähetysseurojen työn kautta. Myös suomalaisen

31 Bosch 1991, 492.

32 Tätä on usein luonnehdittu perinteisen protestanttisen lähetystyön painotukseksi.

33 Tämä oli erityisesti roomalais-katolisen missiologian Louvainin koulukunnan painotus.

34 Bosch 1991, 492.

35 "The well-known multiplication of missionary societies had a disastrous influence on the subsequent development of the study of mission as an academic discipline." Bosch 1982, 17.

36 Guder 2013, 458.

luterilaisen lähetystyön historia on ollut itsenäisten lähetysyhdistysten toteuttaman työn historiaa.

Lisävaikeuden toi tähän se, että monet ensimmäiset lähetysseurat olivat yleisprotestanttisia, jolloin teologisen reflektion olisi pitänyt ulottua mission kysymyksistä myös ekumeniaan. Lähetysseurojen toiminta tapahtui joko jo vakiintuneiden kirkkojen rakenteiden ulkopuolella, tai ne olivat tarkoituksellisesti yleisprotestanttisia. Lisäksi protestanttiset lähetystyöntekijät olivat hyvin usein ei-teologeja.³⁷ Yllättävää kylläkin, kirkon lähetystoiminta on edistynyt vahvimmin silloin, kun sillä ei ole ollut teologisen oppiaineen (missiologian) asemaa. Scherer³⁸ viittaa esimerkkinä erityisesti USA:n toisen suuren herätyksen (*Second Great Awakening*) jälkeiseen aikaan, jolloin opiskelijoiden piirissä lähetysinnostus, samoin kuin herätyskristillinen vapaaehtoisuus ja aktivismi, oli erittäin korkealla.

Toisen maailmansodan ympärillä tapahtunut kehitys vei siihen, että käytännössä kaikki kristilliset kirkot ymmärsivät ja hyväksyivät sen, että lähetys kuuluu kirkon olemukseen. Protestanttisella puolella ratkaisevia olivat erityisesti Kansainvälisen lähetysneuvoston Tambaramin kokous 1938 ja Kirkkojen maailmanneuvoston New Delhin yleiskokous 1961, jossa Kansainvälinen lähetysneuvosto liittyi osaksi Kirkkojen maailmanneuvostoa.

Protestanttisuudessa yksi selvimpiä ilmaisijoita lähetysten kuulumisesta kirkon olemukseen on ollut Karl Barth (1886–1968). Barth totesi 1950-luvulla:

*Apostolisena kirkkona kirkko ei voi koskaan olla eikä missään mielessä tulla itsessään ja itsensä päämääräksi, vaan apostolisen olemassaolon jatkumossa se on olemassa vain sikäli, kun se toteuttaa sanansaattajan tehtävää. [...] Kirkon lähettäminen [maailmaan] ei ole toissijaista sen olemiseen nähden. Kirkko on, koska se on lähetetty ja toimii lähetettynä. Se rakentaa itseään lähettämisensä tähden ja suhteessa siihen.*³⁹

Myös roomalais-katolisen kirkon Vatikaanin II kirkolliskokous (1962–1965) päätyi siihen, että lähetys ymmärrettiin kirkon olennaiseksi luonteeksi.⁴⁰ Näin

37 Guder 2013, 459.

38 Scherer 1985, 446.

39 Barth 1953, 809.

40 Ks. esim. lähetysdekreetti *Ad gentes divinitus* Kirkon lähetystoiminnasta 1965; Pyhä ekumeeninen Vatikaanin II kirkolliskokous 2013, 61–124.

ekklesiologia toimii lähetyksen ja teologian yhteen tuojana. Lähetyksestä ei voi puhua ilman kirkkoa, eikä kirkosta ilman lähetystä ja lähetystyötä.

Kirkkoa ei enää nähty ikään kuin erillisenä tai vastapäätä maailmaa olevana, vaan lähetettynä maailmaan ja olemassaolevana maailmaa varten. Lähetystyö ei ole kirkon yksi työmuoto tai aktiviteetti, vaan ilmaus Jumalan lähetyksestä (*missio Dei*) ja kirkon syvimmästä olemuksesta. Mexico Cityn maailmanlähetyskonferenssissa 1963 todettiin, että lähetys on kirkon uskon aitouden testi. Maailmaa ei voi jakaa lähetystyötä tekeviin ja lähetystyötä vastaanottaviin alueisiin. Koko maailma on lähetysalue, jolloin länsimaiden lähetysteologiaa harjoitetaan myös länsimaiden omassa lähetystilanteessa. Lähetystyö on kaikkialta kaikkialle.

Lähetys kuuluu kirkon olemukseen, ja kirkolle annettuna tehtävänä se on myös lahja kirkolle. Se ei ole taakka vaan ”helluntain oheistuote”. Lähetyksen lahjaluonteesta kirkolle on muistuttanut muun muassa Lesslie Newbigin:

Me olemme pitäneet todistamista meille säilytettynä vaatimuksena emmekä ole nähneet sitä lahjana, joka on luvattu meille. Me olemme tehneet lähetyskäskestä lain, raskaan taakan, joka kohdistuu kristittyjen omaantuntoon, kun taas Uusi testamentti näkee sen armollisena lahjana, helluntain oheistuotteena – jos minulle sallitaan tällainen ilmaus. [...] Uudessa testamentissa ei ole kerrassaan mitään, joka vastaisi niitä melkein kuumeisenkiikkeitä vetoomuksia lähetystoiminnan puolesta, jotka ovat olleet yleisiä protestanttisessa lähetystyössä.⁴¹

Myös Vatikaanin II kirkolliskokouksen lähetysdekreetti *Ad gentes divinitus* ilmaisee saman asian selkeästi: ”Lähetystoiminta ei ole mitään muuta eikä mitään vähäisempää kuin Jumalan suunnitelman ilmestyminen eli ’epifania’ ja sen täytyminen maailmassa ja sen historiassa.”⁴²

8.6 Protestanttisen missiologian tulevaisuus

Kuten edellä on kuvattu, 1800-luvun kehitys – se, että lähetystyöntekijöitä kutsuttiin tehtävään, heitä koulutettiin ja heidät lähetettiin, lähetystyötä tehtiin ja kirkkoja syntyi joka puolella maailmaa – alkoi vaikuttaa teologiseen koulutukseen Euroopassa ja Yhdysvalloissa. Termi ”missiologia” ei ollut

41 Newbigin 1979, 308.

42 Kirkon lähetystoiminnasta 1965; Pyhä ekumeeninen Vatikaanin II kirkolliskokous 2013, 74.

vielä käytössä. Kehitys johti merkittävään missiologian kasvuun 1900-luvun alkupuoliskolla Yhdysvalloissa ja Euroopassa. Protestanttinen missiologia eli kulta-aikaansa heti toisen maailmansodan jälkeisinä vuosina, erityisesti Saksassa, Hollannissa, Pohjoismaissa ja Yhdysvalloissa. Vuonna 1950 maailman 71 missiologian professuurista 51 oli Yhdysvalloissa.⁴³ Oppituoleja ei kuitenkaan aina perustettu sen vuoksi, että missiologia olisi saavuttanut tunnustetun asemaan teologisena oppiaineena, vaan siksi, että usein lähetysseurojen paine (erityisesti Yhdysvalloissa), joskus jopa hallituksen paine, vaikutti oppituolien perustamiseen. Saksan opetus- ja kulttuuriministeriö kehotti 1900-luvun alussa Münsterin yliopiston teologista tiedekuntaa hoitamaan siirtomaajärjestelmää ja ”kiinnittämään opetuksessaan huomiota siirtomaavaltaan”. Tästä oli seurauksena se, että missiologiasta ja sen oppituolista tuli teologisen tiedekunnan ulkoasiain osasto, joka käsitteli eksoottisia mutta samalla marginaalisia asioita. Muut teologit saattoivat suhtautua missiologiaa opettaviin kollegoihin kylmäkiskoisesti, erityisesti sen vuoksi, että nämä usein saattoivat olla entisiä lähetystyöntekijöitä, jotka olivat olleet lähetystyössä ”Tahitissa, Teheranissa tai Timbuktussa”.⁴⁴ Samaan aikaan muut teologian opettajat saattoivat pitää itseään vapautettuina kaikesta vastuusta reflektoida teologian missiologista luonnetta.

Kuitenkin vähitellen toisen maailmansodan jälkeen missiologia ja sen opetus kääntyivät laskuun, joka on jatkunut nykypäivään saakka. Tämä kehitys on liittynyt siirtomaakauden päättymiseen ja lähetystyön luonteen muuttumiseen ja useissa pohjoisen kirkoissa lähetystyön vähenemiseen, jopa hiipumiseen. Myös lähetystyöntekijöiden määrä on laskenut niin Kirkkojen maailmanneuvoston jäsenkirkoissa kuin myös roomalais-katolisessa kirkossa. Sanoja ”lähetys”, ”lähetystyö”, ”lähetystyöntekijä” on joissain tapauksissa alettu vältellä, vaikka puhuttaisiinkin kirkon toteuttamasta lähetystehtävästä. Tähän hiipumiseen vaikutti siirtomaiden itsenäistyminen. Lähetystyö, kun sen on mielletty olleen kytköksissä siirtomaavaltaan, on saanut osansa siirtomaavaltaan kohdistuneesta kritiikistä, myös kirkkojen piirissä. Samanlaiseen kehitykseen vaikuttivat myös ei-kristillisten uskontojen voimistuminen, itsenäisten kirkkojen syntyminen ”lähetysmaille”, sekularismin nousu ja kasvu länsimaissa, mikä teki niistä lähetysalueen itsessään, ja kristillisen uskon merkityksen väheneminen suhteessa erilaisiin ideologioihin ja uskomuksiin.⁴⁵

---

43 Bosch 1982, 15.

44 Sundkler 1968, 114.

45 Bosch 1982, 15.

Toisaalta 1950-luvulta on alkanut missiologian oppituo-
lien määrän kasvu Afrikan ja Aasian yliopistoissa ja seminaareissa. Tämä liittyy
siihen kristinuskon kehitykseen, jossa kristinuskon demografinen painopiste
on siirtynyt eteläiselle pallonpuoliskolle. Siellä ovat myös maailman nopeim-
min kasvavat kirkot. Niille on ominaista vahva lähetystoiminta, joka tarvitsee
tukeen teologista ajattelua ja osaamista.

On myös huomattava, että missiologian käsittelemät aiheet eivät ole ka-
donneet minnekään, pikemminkin päinvastoin. Monet missiologian oppituo-
lit on silti joko kokonaan lopetettu tai niiden nimi on muutettu esimerkiksi
globaalin kristinuskon, kulttuurien välisen tutkimuksen, kulttuurien välisen
teologian, post-kolonialismitutkimuksen, vertailevan teologian, ekumeenisen
teologian, maailmanuskontojen tai vastaaviksi oppituo-
leiksi.⁴⁶ Voidaan kui-
tenkin perustellusti kysyä, tuoko missiologian nimen vaihtaminen esimer-
kiksi kulttuurien väliseksi teologiaksi mitään uutta ja erityistä käsityksemme
kulttuurista, teologiasta tai uskontojen tutkimuksesta?⁴⁷

Suomessa, esimerkiksi Helsingin yliopistossa, ei koskaan ole ollut missiolo-
gian oppituo-
lia. Suomen evankelis-luterilaisen kirkon yliopistolle lahjoittama
missiologian yliopiston lehtorin virka, joka perustettiin vuonna 2005, muu-
tettiin vuonna 2016 kaupunkiteologian (”public theology”) lehtorin viraksi.

Tämän päivän yliopistossa missiologia on luultavasti kaikkein lähimpä-
nä ekumeenista teologiaa kuin mitään muuta teologista oppiainetta, vaikka
missiologia ja ekumeniikka eivät olekaan yksi ja sama asia.⁴⁸ Missiologi-
en tehtävänä on muistuttaa ekumeenikkoja, että kirkkojen välisten suhteiden
tutkiminen ja sitä kautta niiden edistäminen ei itsessään voi olla ekumee-
nisen teologian ja toiminnan ainoa tarkoitus. Kirkkojen ykseys saatetaan
nähdä sellaisin teologis-
in, institutionaalisin ja organisatorisin termein, että
kirkon lähetyksen ja kristillisen todistuksen ulottuvuus katoaa, eli Jeesuksen
rukouksen sanat ”jotta maailma uskoisi” (Joh. 17:22) unohtuvat. Toisaalta
missiologit tarvitsevat ekumeenikkoja muistuttamaan kirkon ykseyden mer-
kityksestä. Missiologia on luonteeltaan ekumeenista, ja ekumeniikka sisältää
missiologisen ulottuvuuden. Tunnustuksellisella missiologialla ei vaikuta ole-
van akateemista tulevaisuutta, mutta ekumeenisella missiologialla on.

46 Jackson (2010, 292) sanoo osuvasti: ”Mission involves more than just interchange or mutual exchange – it is fundamentally transformative – whether of the other or self-reflexively. Missiology cannot be reduced to intercultural theology, although it assumes it (and missiology is taught in many theological institutes with reference to it).”

47 Hintersteiner 2011, 90.

48 Bosch 1982, 30.

Missiologiaa on luonnehdittu ”teologian palvelijattareksi” (*ancilla theologiae*), mikä kertoo sen luonteesta ja roolista. Tästä näkökulmasta voidaan todeta, että ”sen [missiologian] läsnäolo muiden oppiaineiden joukossa on dialoginen ja valpas, provosoiva ja vastaanottavainen [...]. Sen tulisi pyrkiä olemaan kaikkein karismaattisin kaikista oppiaineista, samalla kertaa luottaa omaan pätevyyteensä ja tärkeyteensä mutta myös olla riittävän joustava ja nöyrä oppiakseen kaikilta.”⁴⁹ Missiologia on riippuvainen kaikista muista teologisista oppiaineista.

Tähän liittyen missiologialla voidaan nähdä olevan kaksi eri tehtävää. Ensimmäinen tehtävä on osoittaa teologian kytkeytymistä maailmaan. Jos se toteutuisi vakiintuneiden teologisten oppiaineiden kautta, voitaisiin ajatella, ainakin teoriassa, että teologiassa ei tarvittaisi erillistä oppiainetta nimeltä ”missiologia”, koska se läpäisisi kaikki teologiset oppiaineet eikä olisi vain yksi monien joukossa. Missiologian kannattaa kuitenkin olla omana oppiaineenaan, jolloin muita oppiaineita jatkuvasti muistutetaan niiden missiologisesta luonteesta. Missiologian pitäisi kannustaa teologiaa näkemään, että lähetys ei ole vain jokin kirkon työ- tai toimintamuoto lähetystyön muodossa, vaan osa teologian ulottuvuutta, joka varjelee kirkkoa nurkkakuntaisuudelta ja ahdasmielisyydeltä.⁵⁰

Missiologian tehtävä on siis olla muiden teologisten oppiaineiden kriittinen keskustelukumppani: se esittää niille kysymyksiä, ja muut oppiaineet esittävät sille kysymyksiä. Missiologia yhtäältä haastaa teologiaa olemaan uskollinen itselleen, toisaalta vastaa sen asettamiin haasteisiin. Missiologialla on näin ollen muita oppiaineita yhdistävä ja katalysoiva rooli. Esimerkiksi käytännöllistä teologiaa, jos se ei ymmärrä omaa missiologista luonnettaan, voisi luonnehtia likinäköiseksi ja itseriittoiseksi. Silloin se on kiinnostunut ja näkee vain sen, miten kirkko toteuttaa itseään saarnojen, katekeesin, liturgian, opettamisen, pastoraalisen ja diakonisen toiminnan kautta. Silloin se ei näe kirkon seinien ulkopuolelle, ei kehitä lähetystoiminnan hermeneutiikkaa, ei ole kiinnostunut luomaan teologiaa eikä rakentamaan sellaista kirkkoa, joka toimisi Jumalan rakastamassa maailmassa. Silloin myös pohjoisten kirkkojen sisäänpäin kääntynyt asenne siirtyy ja siirretään lähetystyön myötä globaalin etelän kirkkoihin. Missiologia voi parhaimmillaan auttaa esimerkiksi juuri

49 Scherer 1971, 151.

50 Bosch 1991, 495; Bosch 1982, 26.

käytännöllistä teologiaa näkemään, mitä tarkoittaa olla Kristuksen kirkko kaikkialla maailmassa. Tällöin puhutaan missiologisesta dimensiosta.⁵¹

Missiologisen dimension lisäksi missiologian pitää huolehtia myös missiologisesta intentiosta. Inkulturaatio, vapautus, sovinto, uskontojen välinen dialogi, kehitys, köyhyys, uskon vähäisyys tai puuttuminen eivät ole ainoastaan globaalin etelän kirkkojen asioita, vaan ne koskevat yhtä lailla pohjoisen kirkkoja. Kaikille kristillisille kirkkoille missiologia on tänä päivänä yhteydessä globalisaatioon ja siihen liittyviin ilmiöihin. Vain ymmärtämällä, mitä on *missiologia in loco* kirkot voivat osallistua *missiologia oecumenicaan*.⁵² Sama asia voidaan sanoittaa lähetyksen, evankelioimisen ja ykseyden väliseksi teologiseksi ja käytännölliseksi suhteeksi. Näiden työstäminen ja yhteisen tavoitteen näkeminen voisi tuoda esiin käytäntöjen samankaltaisuutta ja eri tieteenalojen näkökulmien yhdistämisestä koituvaa synergiaa.

Missiologian tulevaisuus näyttää yhä pirstoutuneemmalta ja monimuotoisemmalta. Siihen vaikuttaa suoraan kristinuskon kasvuun liittyvä jatkuva sirpaloituminen, jolloin monimuotoisuus ja moninaisuus ovat myös missiologialle tyypillisiä. Samanaikaisesti lähetystä ei enää ymmärretä kirkon elämän ja olemassaolon reunalla olevana, ylimääräisenä lisäkkeenä, vaan se määritellään laajemmin. Kun kirkosta sanotaan, että lähetys kuuluu sen olemukseen, se ei tarkoita, että lähetys on vain kirkkosuuntautunut. Lähetys on vielä enemmän, se on kolmiyhteisen Jumalan lähetys, *missio Dei*. Jumalan lähetys ulottuu maailmaan, jonka rajat ovat laajemmat kuin kirkon rajat. Jumala rakastaa maailmaa, minkä vuoksi kristityt on kutsuttu olemaan suolana ja valona maailmassa (Joh. 3:16; Matt. 5:13–16). Siksi ”lähetys” ei tarkoita samaa asiaa kuin ”lähetystyö”. Lähetystyö ilmentää omalta osaltaan Jumalan ulospäinsuuntautunutta rakkautta. Lähetys tarkoittaa jakautuneen ja rikkimenneen ihmiskunnan palvelemista, parantamista ja sovintoa.⁵³ Lähetys, *missio*, määrittelee myös missiologian.

---

51 Bosch 1991, 494–496.

52 Bosch 1991, 496.

53 Bosch 1991, 493–494.

Lähteet ja kirjallisuus

Ahonen, Risto

- 1983 Kristillisen lähetystyön ja amerikkalaisen imperialismien dilemma John R. Mottin ajattelussa. Diss. Helsinki: Missiologian ja ekumeniikan seura.

Barth, Karl

- 1953 Die kirchliche Dogmatik. Vierter Band: Die Lehre von der Versöhnung. Erster Teil. Zürich: Evangelischer Verlag AG. Zollikon.

Bevans, Stephen B. & Schroeder, Roger P.

- 2004 Constants in Context: A Theology of Mission for Today. Maryknoll, New York: Orbis Books.

Bosch, David J.

- 1982 Theological Education in Missionary Perspective. – Missiology: An International Review 10/1, 13–34.
1991 Transforming Mission. Paradigm Shifts in Theology of Mission. Maryknoll, New York: Orbis Books.

Findeis, Hans-Jürgen

- 1998 Missiology. – Dictionary of Mission. Theology, History, Perspectives. Ed. by Karl Müller, Theo Sundermeier, Stephen B. Bevans & Richard H. Bliese. Maryknoll, New York: Orbis Books. 299–303.

Guder, Darrell L.

- 2013 Missiology. – The Routledge Companion to Modern Christian Thought. Ed. by Chad Meister & James Beilby. London: Routledge. 457–467.

Hintersteiner, Norbert

- 2011 From Cultural Translation to Interfaith Witness: The Intercultural Transformation of Missiology. – From World Mission to Inter-religious Witness. Ed. by Linda Hogan, Solange Lefebvre, Norbert Hintersteiner & Felix Wilfred. London: SCM Press. 85–94.

Jackson, Darrell

- 2010 The Futures of Missiology: Imaginative Practices and the Transformation of Rupture. – Walk Humbly with the Lord. Church and Mission Engaging Plurality. Ed. by Viggo Mortensen & Andreas Østerlund Nielsen. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company. 278–299.

Jongeneel, Jan A. B.

- 1995 Science and Theology of Mission in the 19th and 20th Centuries: A Missiological Encyclopaedia: The Philosophy and Science of Mission. Zürich: Peter Lang.

Kirkon lähetystoiminnasta

- 1965 Kirkon lähetystoiminnasta. – Pyhä ekumeeninen Vatikaanin II kirkolliskokous 2013. Helsinki: Katolinen tiedotuskeskus. 61–124.

Kollman, Paul

- 2011 At the Origins of Mission and Missiology: A study in the Dynamics of Religious Language. – Journal of the American Academy of Religion 79/2, 425–458.

Neely, Alan

- 2000 Missiology. – Evangelical Dictionary of World Missions. Ed. by A. Scott Moreau. Grand Rapids, Michigan: Baker Books. 633–635.

Neill, Stephen

- 1959 Creative Tension. London: Edinburgh House Press.

Newbiggin, Lesslie

- 1979 Context and Conversion. – International Review of Mission 68/271, 301–312.

Scherer, James

- 1971 Missions in Theological Education. – The Future of the Christian World Mission. Ed. by William J. Danker & Wi Jo Kang. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company. 143–153.
- 1985 The Future of Missiology as an Academic Discipline in Seminary Education: An Attempt at Reinterpretation and Clarification. – Missiology: An International Review 13/4, 445–460.

Stanley, Brian

2009 The World Missionary Conference, Edinburgh 1910. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company.

Sundkler, Bengt

1968 Bedeutung, Ort und Aufgabe der Missiologie in der Gegenwart. – Evangelische Missions-Zeitschrift 25, 113–124.

Vähäkangas, Mika

2010 The Future of Missiologies. – Walk Humbly with the Lord. Church and Mission Engaging Plurality. Ed. by Viggo Mortensen & Andreas Østerlund Nielsen. Grand Rapids, Michigan: William B. Eerdmans Publishing Company. 217–229.